

CLAUDE KARNOOOUH, *Tribulațiile unui călător străin în România (1971–2017). Reflecții și amintiri*, Iași, Sedcom Libris, 208 p.

În 2020, antropologul Claude Karnoouh și-a publicat jurnalul („Iată, m-am hotărât! Am să-mi rescriu jurnalul din România”). După cum însuși autorul spunea, nu este un jurnal propriu-zis. Mai degrabă sunt cuprinse în acest op anumite teme ce fac parte din bagajul existențial al autorului. Pentru cei care-l cunosc câtuși de puțin pe francezul Karnoouh, cele 11 capitole ce compun memoriile sunt destul de comun-cunoscute; crâmpie de amintiri din lumea satului de demult, tablouri și scenete, impresii despre lumea intelectualilor universitari etc., mai toate sunt răspândite prin multitudinea de eseuri publicate, parțial în volumele din ultimii ani, inclusiv în cartea de interviuri apărută în 2017 la Suceava¹.

Din paleta tematică dezvoltată în volumul din 2020, am să mă opresc la două chestiuni recurente în scrierile antropologului, și anume problematica intelectualilor autohtoni și disoluția dimensiunii critice din zona universității contemporane, instalarea acesteia în „conveniența și platitudinea tuturor conformismelor” (p. 13). Mai trebuie adăugat că în vremea din urmă Claude Karnoouh a devenit un exclus, a fost împins tot mai spre margine. În zona drepte, opiniile critice ale francezului despre, spre exemplu, interbelicul autohton, intens mitizat și invocat mai ales în primul deceniu postcomunist, la pachet cu viziunea-i nuanțată despre comunismul românesc, l-au făcut indezirabil de multă vreme. Mai nou, o breșă s-a produs și în zona stângii. Epoca romantică a criticilor de stânga, uniți pe platforma Critic Atac, a apus repede. Critica lui Claude Karnoouh vizavi de recente ramificații ale noii stângi pe filieră *cancel culture*, feminism – *Me Too*, mai recent *Black Lives Matter*, *LGBTQ+*, l-au adus pe autor într-o zonă și mai marginală. Dar Karnoouh se consolează repede, știe, de la Nietzsche citire, că doar cei care au inamici, adversari în carne și oase, știu ce este viața adevărată. Doar în mijlocul mediocrității e totul calm, nu adie vânt de discordie. Așa că, aici la porțile Orientului, în mijlocul acestor multiple adversități, autorul nostru re-memorează tinerețea-i trecută, vârsta adultă a anilor din urmă. Să vedem mai întâi ce-i cu intelectualii noștri...

Intelectualul? Un clovn al puterii, un histrion al tuturor utopiilor ideologice, cel inteligent ce se prosteste în numele rațiunii și al științei, așa îl descria I.D. Sîrbu în jurnal², iar Hannah Arendt spunea la un moment dat că nu mai vrea să aibă de-a face cu această elită: „Niciodată! Nu o să mai am de-a face cu chestiuni intelectuale. Nu vreau să mai am de-a face cu intelectuali” – acest pasaj a fost inclus de Radu Jude în scurtmetrajul *Stimați oameni de cultură*³. Intelectualii valahi, cei ce au stat cuminți în comunism, deveniți disidenți anticomuniști în postcomunism, cei portretizați ironic în popor cu apelativul „telectual”, denominație preluată și de Claude Karnoouh, sunt aspru criticați în volumul memorialistic. Împrumutând numele unei epoci din Franța – doar Bucureștiul e Micul Paris, nu? –, *La Belle Époque*, intelectualii autohtoni, cei reuniți în jurul revistei „22” și Grupului pentru Dialog Social (GDS), Grupul pentru Monolog Social în viziunea lui Karnoouh, și-au construit și ei propria mitologie, o vârstă a democrației și prosperității românești, *id est* vârsta de aur interbelică.

¹ Vezi Aurelian Giugăl, Dan Neumann, *Conversații la amurg. Aurelian Giugăl & Dan Neumann în dialog cu Claude Karnoouh*. Suceava, Alexandria Publishing House, 2017.

² Ion D. Sîrbu, *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal*, volumul I, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005, p. 53.

³ Disponibil online la <https://www.youtube.com/watch?v=C7rPjNYZAuM&t=42s>.

Pentru autorul francez, lucrurile sunt cât se poate de clare. Și în cazul *La Belle Époque*, dar și pentru închipuita vârstă de aur de la noi, doar o pătură subțire de privilegiați s-a simțit cu adevărat la standarde amețitoare în ceea ce privește calitatea și confortul vieții cotidiene. Oricum am vrea să judecăm lucrurile, nu era totuna să faci parte din lumea aristocrației (decadente) sau a burgheziei în ascensiune, sau să fii parte a lumii proletare (muncitorii ce locuiau în mahalalele orașelor industriale), sau a tagmei agricultorilor sărăciți, acea clasă rurală ruinată la propriu odată cu criza economică post-1929. Pentru nostalgicii epocii interbelice au contat mai mult anumite fotografii mișcate: anumiți tineri educați și cosmopoliți (mai puțin avangarda artistică de stânga sau chiar comunistă, cu bună știință ocolită în tămiările intelectualilor anticomuniști), anumite cercuri literare și saloane la modă, Capșa, Calea Victoriei, Corso, Balcic și Sinaia, îndeobște acel ansamblu de locuri și fapte ce făceau deliciile unei pături subțiri urbane, în special cea rezidentă în București. Figurile intelectuale ce și-au construit un imens capital simbolic mizând pe acest anticomunism discursiv nu le spuneau și nu le spun mare lucru românii despre condițiile economice și sociale ce caracterizau marea masă a populației, în special cea rurală, acea lume a satelor cercetată și analizată, urmând modelul sociologilor germani din secolul al XIX-lea, de școala gustiană. Sunt deja fapte binecunoscute, unele pe care Karnoouh le subliniază cu tenacitate.

Cuplată și cu opinia în răspăr cu *mainstream*-ul cultural vizavi de comunismul domestic⁴, ambele piste argumentative i-au iritat pe stăpânii spațiului public autohton, lumea bună ce a susținut fățiș toate guvernele de dreapta și exercițiile lor neolibérale. Cu adevărat, acum România a făcut saltul înapoi către interbelic, diviziunile economice reliefându-se foarte clar, cu lumea rurală și a micilor târguri poziționată la un capăt al spectrului economico-social, în opoziție cu puținele zone urbane prospere (noile citadele dezvoltate în noile aranjamente economice de acum – vezi și analizele geografului francez Christophe Guilluy pentru Europa de Vest, o situație ce tinde să se generalizeze pe tot continentul), acolo unde o mică elită globală, deopotrivă economică și culturală, o duce foarte bine. Cum nimerit se exprima Guilluy, noua burghezie a învins⁵, și cu ea s-a întărit și noua ordine economică postcomunistă, puțin zdruncinată de micile exerciții de redistribuție imaginate de anumite guverne social-democrate.

În tot acest siaj economic de dată recentă nici universitatea nu mai este ce a fost. Transformate cu timpul în școli postliceale, acolo unde se face învățământ de masă, universitățile moderne au renunțat la exercițiul critic și s-au raliat discursului dominant. Asta ne spune Claude Karnoouh. Urmându-l pe Hegel, autorul francez ne spune că „pentru a încerca să-ți înțelegi epoca, e neapărat nevoie să gândești împotriva timpului tău...” (p. 25). Într-adevăr, dacă urmărim firul roșu al marilor narațiuni științifice ce sunt unanim agreate și finanțate în zona cercetărilor universitare, vom observa că există o anumită coerență și racordare cu ideologia dominantă. Dar a fost cu adevărat diferit în vremurile trecute?

Funcția ideologiei dominante, ne spune Althusser, este una simplă. Prin intermediul ei, clasa socială care a preluat puterea de stat trebuie să-și exercite dictatura, să devină cu adevărat „conducătoare”⁶. În aceste condiții, poate fi universitatea un spațiu exotic în contra discursului ideologiei dominante? Evidențele ne spun mai degrabă că nu. În *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze & Co. și transformările vieții intelectuale din Statele Unite*, François Cusset oferă suficiente

⁴ În acest punct, Claude Karnoouh face notă discordantă cu majoritatea intelectualilor publici, fie ei mai liberali sau mai socialiști, comunismul, judecat în contextul tabloului istoric european (*challenge and response* – Arnold Toynbee), fiind portretizat ca un proces de modernizare și promovare socială, și nu doar ca o perioadă dictatorială, ceea ce, evident, a stârnit rumoare aici în Micul (nostru) Paris.

⁵ Christophe Guilluy, *Twilight of the Elites: Prosperity, the Periphery, and the Future of France*, New Haven and London, Yale University Press, 2019.

⁶ Louis Althusser, *Inițiere în filosofie pentru nefilosofi*, Cluj-Napoca, Tact, 2016, p. 236.

exemple că lucrurile au fost demult ordonate în zona lumii academice⁷. Dar să mergem mai departe pe firul istoriei. Chiar în evul mediu, în perioada lor de naștere, universitățile au fost prinse în siajul conflictual derivat, pe de o parte, din nevoia practicării dezinteresate a cunoașterii (există așa ceva?), iar, pe de altă parte, de presiunea pusă de zona clericală și puterea politică, adică de cei care stipendiau, într-un fel sau altul, universitățile medievale. Jacques Verger spune că acest ideal inițial al cunoașterii de dragul cunoașterii, acest izvor de forță și înțelepciune, a fost zdrobit, universitarii punându-se în slujba puterilor religioase și politice, iar „idealul sigerian al magnanimității s-a degradat în orgoliu de castă și îndoielnice pretenții «tehnocrate» de a guverna Biserica și Statul”⁸.

Cam deprimant, nu? Mai degrabă universitarul critic este o *rara avis* în ansamblul laboratorului universitar, disciplina și racordarea la ideologia dominantă fiind ordinea și nu critica, aceasta fiind mai mereu o stare de excepție și mai puțin normalitatea. Desigur, e mult simplificat ceea ce spun eu aici, sunt multe nuanțe de care trebuie să ținem cont, dar nu-i spațiu aici pentru așa ceva și nici scopul mici noastre recenzii. Ce-i rămâne de făcut gânditorului liber în această lume destul de previzibilă? Chiar Claude Karnoouh propune o formulă în acest registru ideologic. În amurgul vieții sale, ne spune Claude Karnoouh, scriitorul încearcă să nu abdice de la o „etică socială minimală”, una ce vine ca un privilegiu de familie și, în ritmuri poetice, cu Baudelaire ca pansament universal, își urăște epoca, dar încercând să se plaseze „mereu în miezul universalului”.

Aurelian Giugăl

BOGDAN JITEA, *Cinema în RSR. Conformism și disidență în industria ceașistă de film*, Polirom, 2021, 458 p.

Volumul publicat de Bogdan Jitea se înscrie într-o deja destul de lungă serie de lucrări teziste și schematice consacrate literaturii și artei din România sub regimul comunist, caracterizate prin aceea că reduc facil explicația la o singură cauză supradimensionată, și anume intruziunea factorului politic, împărțindu-i totodată pe scriitori sau pe regizori, în cazul de față, eminamente în funcție de relația pe care ar fi stabilit-o cu puterea. În termenii propuși de Bogdan Jitea, ar fi existat așadar o grupare a „reacționarilor”, adică a colaboraționiștilor sau propagandiștilor puterii (exemplele cel mai frecvent amintite fiind Sergiu Nicolaescu, Ion Popescu-Gopo, Gheorghe Vitanidis, Mircea Drăgan), o altă grupare a „moderaților”, evitând să se implice deschis în conflictele dintre cinești și autorități (Malvina Urșianu, Dan Pița, Iulian Mihu), respectiv a „radicalilor”, a rezistențelor, în jurul lui Mircea Daneliuc și Stere Gulea (p. 338–339). Tot volumul gravitează de fapt în jurul unei singure idei –

⁷ Iată un exemplu ilustrativ: „Începutul secolului XX a fost epoca marilor președinți de universități, cei pe care Thorstein Veblen îi numește «căpitani erudiției», dar și a unei primei confiscări puternice a sistemului universitar de către patronii industriali. [...] De această dată, noile fundații filantropice Rockefeller sau Carnegie s-au implicat în conținutul programelor și în administrarea campusurilor, contribuind la birocratizarea acestora, opunându-se la orice ar fi putut dăuna intereselor lor industriale – până la a solicita evicțiunea profesorilor de stânga, precum Scott Nearing din Chicago, care în 1915 îndrăznise să denunțe în mod public munca copiilor în minele de cărbune. [...] Acestei puteri a managerilor, cele două războaie mondiale și criza anilor 1930 i-au adăugat o nouă confiscare efectuată de statul federal, de negândit în secolul trecut. Profesorii pacifiști vor fi chemați la ordine de către Washington în 1917, în timp ce New-Deal al lui Roosevelt i-a forțat pe profesori să își declare oficial loialitatea față de guvernator și față de președinte”. Francois Cusset, *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze & Co. și transformările vieții intelectuale din Statele Unite*, Cluj-Napoca, Tact, 2016, p. 54–55.

⁸ Jacques Verger, *Universitățile în Evul Mediu*, Iași, Polirom, 2019, p. 89.